

László Kontler – Mark Somos (eds): Trust and Happiness in the History of European Political Thought.

Brill, Leiden, 2017. 481 oldal.

Az elmúlt évek egyik legérdekesebb eszmetörténeti vállalkozását jelenti az Európai Politikai Eszmetörténeti Társaság 2014-es konferenciájának előadásaiból született tanulmánykötet. A számos kiválóságot – egyebek között a szakma doyenjét, John Dunnt – felvonultató munka két fogalom, a bizalom és a boldogság szerepét járja körül nagyon különböző korszakokban, igen változatos helyszíneken, sokféle műfajhoz kötődve. A politikai eszmetörténet-írás igazi erődemonstrációja lett a kötet, amely egyszerre árulkodik napjaink eszmetörténet-kutatásának módszertani gazdagságáról, a nagy nevekre építő klasszikus kánon lebontásáról és egy sokszínűbb, részletgazdagabb európai látképpel történő felváltásáról, valamint az eszmetörténeteseket foglalkoztató kérdések sokféleségéről.

A szerkesztői bevezető Kontler Lászlótól és Mark Somostól nemcsak arra tesz (egyébként sikeres) kísérletet, hogy egységes keretbe rendezze a rendkívül változatos írásokat, hanem hogy egyfajta genealógiai keretbe helyezze a könyv tematikáját. A modern társadalomtudományoknak a boldogságról és a bizalomról szóló változatos, számos tudományterületre kiterjedő (bizony, a közgazdaságtan is köztük van), praktikus vonatkozásokban bővelkedő vitáira is kitekintést nyújtanak, és e kontextusba helyezik bele a kötet tulajdonképpeni programját: meg-

mutatják az említett viták és a hozzájuk kapcsolódó problémák történeti előzményeit, ami által új inspirációt és a jelenbeli kérdések árnyaltabb megértését, újragondolását kínálják a társadalmi tudományok számára. Érdekes módon egyébként a bevezető az egyes tanulmányoknál kiegyensúlyozottabban tárgyalja a boldogság és a bizalom kérdéseit, sőt, kísérletet tesz a kettő közötti kapcsolatok feltárására is.

A szerkesztők három nagyobb részbe rendezték a kötetet. Az elsőben a bizalom és boldogság elméletibb jellegű megközelítéseit vizsgálják: egyrészt abban az értelemben, ahogy például Dunn is teszi a maga esszéjében, elméleti szempontból reflektálva e fogalmak történeti szerepére, másrészt úgy, hogy a bizalommal és boldogsággal kapcsolatos elméleti reflexiókat vizsgálják, nagyrészt a klasszikusok (Machiavelli, Grotius, Hobbes, Locke, Leibnitz) műveiben. A második részben a bizalom politikai szerepével kapcsolatos tanulmányok kaptak helyet. Itt, az előző rész íásaival szemben elsősorban konkrét történeti helyzetekre reflektáló szövegeket vizsgáltak a kutatók, amelyek többnyire nem is magas absztrakciós fokon álló írások, hanem inkább a politikai praxis részeként születtek, napi használatra. Végül a harmadik rész a kultúrtörténet felé nyit: az egyes szerzők azzal foglalkoznak, mit értettek bizonyos kulturális közegek-

ben bizalom alatt, és ez hogyan viszonyult a korabeli politikai praxishoz és intézményekhez.

A szövegek belső kapcsolataiban nem kizárólag ezen a módon rendeződnek el. Vannak ugyanis tanulmányokon átnyúló egyéb tematikus összefüggések is, amelyek azért érdekesek, mert az eszmetörténeten belüli szórakoztató (vagy, ízléstől függően, bosszantó) sokhangúságra hívják fel a figyelmet. Erica Benner rendkívül érdekes Machiavelli-elemzése például kapcsolatban áll egyfelől Albert Clerici írásával a 16. század végi holland antimachiavellizmusról, másrészt – Hobbes-hivatkozásain keresztül – érdekes összeolvasási lehetőséget kínál Peter Schröder hagyományosabb Hobbes-értelmezésével, illetve Eva Odzucknak a kötet egyik legeredetibb tanulmányát jelentő – Schröder szövegéhez képest ég és föld különbséget mutató – Hobbes-értelmezésével. Vannak hasonlóan érdekes, implicit dialógusok és viták Grotiusszal kapcsolatban is (Hans Blom, Gángó Gábor és Adriana Luna-Fabritius között), míg például Hannes Ziegler és Ralf-Peter Fuchs tanulmányai alapvetően más módon kapcsolódnak egymáshoz: mindketten a kora újkori német vallási pluralizmus problémáját boncolgatják és arról írnak, miként vált a bizalom politikai kérdéssé és egyúttal a bizalomról való beszéd a politikai kooperáció előmozdítójává.

A kötetben két magyar szerző írása kapott helyet: Gángó Gábor Leibnitz gondolkodásáról, Pócza Kálmán pedig, egy korábbi magyar nyelvű tanulmányát továbbgondolva, arról írt, hogy a brit alkotmány konvenciókon, nem

pedig írott jogon alapul, s hogy ennek (tudatos) figyelmen kívül hagyása miként vezetett két anglofil magyar dualista politikus, Tisza István és Andrássy Gyula vitájában a brit és a magyar politika közötti analógia eltérő felfogásaihoz. Rajtuk kívül megemlítenő magyar vonatkozásai miatt a budai születésű – s a Monarchia nemzetiségi viszonyainak megreformálása kapcsán az ausztromarxizmusban később nagy szerephez jutó – Adolf Fischhof gondolatairól szóló tanulmány, amelynek szerzője Sara Lagi.

A kötet által lefedett időtáv több mint imponáló. Steve Johnstone parádésan megírt esszéje a pisztisz (bizalom) fogalmáról szól, pontosabban annak összetett funkciójáról olyan gyakorlati politikai kézikönyvekben, mint a Theognisz neve alatt fennmaradt versgyűjtemény, az Aineiasz Taktikosz nevéhez kötött 4. századi katonai értekezés, a *Hogyan éljünk túl egy ostromot?*, Thuküdidész *A peloponnészoszi háború története* című műve és Arisztotelész *Rétorikája*. Johnstone munkája a szerző bevallása szerint egyúttal a bizalom társadalmi gyakorlatairól (de nem annak nyelvi kifejezéséről) szóló korábbi kutatásainak kiegészítése is. A középkorba Bee Yun tanulmánya nyújt betekintést Luccai Bertalan gondolkodásának bemutatásával, vitába szállva azzal az értelmezéssel, amely Bertalanban egy alapvetően optimista arisztoteliánus szerzőt lát. Értelemszerűen a reneszánsz és a kora újkor nagy súllyal szerepel a kötetben, a számos klasszikus szerző miatt is (lásd különösen Petra Schulte, Erica Benner, Hans Blom, Peter Schröder, Eva Odzuck, Alberto Clerici, Hannes Ziegler, Ralf-Peter Fuchs, Cesare

Cuttica tanulmányait), de három írás átvezet bennünket a 18. századba is: Gángó Gábor már említett munkája mellett Adriana Luna-Fabritius írása a 18. századi itáliai politikai gondolkodás bizonyos aspektusait elemzi, Adrian O'Connor tanulmánya pedig a forradalmi Franciaországról szól. A kötet 19–20. századi vonala is meglehetősen erős, összesen öt tanulmány foglalalkozik ezzel a korszakkal: Pócza Kálmán és Sara Lagi már idézett írásai mellett Vladimir Ryzhkov Karamzinról, Niall Bond Tönniesről, Alexey Tikhomirov a szovjet diktatúra természetrajzáról írt.

Hasonlóan széles perspektívájú a kötet földrajzi értelemben is: görög, angol, olasz, holland, magyar, orosz, német, illetve monarchiabeli tematikájú szövegek követik egymást, amit azért érdemes külön hangsúlyozni, mert sajnos mind a mai napig nem természetes, hogy a nyugati területekre (és a klasszikus antikvitásra) fókuszáló eszmetörténet-írás találkozik a kelet-európai eszmetörténettel. Ráadásul anélkül, hogy ezt külön tematizálná, azaz hogy kimondva-kimondatlanul valamiféle centrum-periféria viszonyba rendezné. Lehet persze hiányolni még nagyobb lefedettséget, hiszen nem kétséges, hogy spanyol, portugál, délszláv, román, lengyel, cseh vagy skandináv hozzájárulás is bőven elért volna a kötetben. De nem lehetünk telhetetlenek, hiszen abban mindig van egy adag véletlen, hogy egy konferenciára milyen összetételű társaság jelentkezik, és kik adnak le végül a kötetbe szöveget.

Az egyes szerzők által választott elemzési stratégiák is meglehetősen változatosak. Benner például, az

utóbbi években megjelent műveinek csapásirányát folytatva, a megszokott Machiavelli-képünkkel száll szembe, hosszasan érvelve amellett, hogy ha megfelelően olvassuk Machiavellit, akkor kiderül, hogy valójában nem is olyan machiavellista (hasonló stratégiát követ Odzuck és Yun is a maga szövegében Hobbesszal és Luccai Bertalannal kapcsolatban). Ezzel szemben Blom és Gángó írásai a klasszikus, nemes értelemben vett eszmetörténeti „szöszölés” példái: egy-egy nagy gondolkodó gondolati fejlődésének egy szakaszát tárják fel, megfelelő intellektuális kontextusba helyezve. A Karamzin-esszé inkább egyfajta pályakép, Johnstone egy műfajt, Ziegler, Fuchs és Cuttica vitákat, diskurzusokat rekonstruál. Bond Tönnies kapcsán, Lagi Fischhof esetében a kötet témájára fókuszálva ír. Schulte, O'Connor és Tikhomirov érdeklődésének középpontjában viszont inkább maga a közeg áll, amelyben a bizalom és a boldogság témáival kapcsolatos gondolatok jelennek meg.

Természetesen, mint minden tanulmánykötet, ez is változatos tematikájú és színvonalú, de ez műfaji adottság, s még a legkevésbé sikerült írások is korrektül vannak megírva. Ha komolyabb kritikát kellene megfogalmazni, az a kötet tematikai aránytalanságára vonatkozna, mert az első sorban a bizalomról szól, és csak kisebb részben a boldogságról.

Mindent összevetve a *Trust and Happiness* súlyos olvasmány, de nagyon sokféle szempontból lehet ajánlani. Használni lehet kiváló példaanyagként egy eszmetörténeti módszertani kurzus esetében éppúgy, mint valamely résztemára vonatkozó relevanciája kapcsán,

s végül, de nem utolsósorban azok a társadalomtudósok is haszonnal forgathatják, akik szeretnék diszciplínájuk szűk láthatárán túlra pillantani. A kötet nem old meg semmilyen nagy problémát, de tele van érdekes ötle-

tekkal, kérdésekkel, számottevő tudásanyaggal és inspiráló lelkesedéssel az elmúlt két és félezer év európai gondolkodásának gazdagsága iránt.

Szücs Zoltán Gábor